

Grzegorz

Michałowski

GŁOS

SPOŁECZNY

1933 • 1939

GRZEGORZ MICHAŁOWSKI

„GŁOS SPOŁECZNY”
1933—1939

ORGAN
STOWARZYSZEŃ
SPOŁECZNYCH POWIATU
BIAŁA-PODLASKA

WARSZAWA 1988

Podlaskie Towarzystwo Społeczno-Kulturalne w Białej Podlaskiej

Biuro Badań i Dokumentacji Zabytków w Białej Podlaskiej

Projekt graficzny okładki: Roman Pieńkowski

0/9 [050+010] „Głos

społeczny”

REGIONALIA
XVI : IV E. 10

Miódź

Miejska Biblioteka Publiczna
Biała Podlaska

5 152907000005

Wyd: Spółdzielcza Agencja Reklamowa „SPAR” Warszawa, ul. Łochowska 31
Druk: Spółdzielnia Rzem. „REFLEKS” zam. /89 nakład 500 egz. A-84

*Ludziom Podlasia
dźwigającym z ruin
gmach Niepodległej
poświęcam*

WSTĘP

Poważne straty zbiorów archiwalnych, jakie nastąpiły w wyniku okupacji i działań zbrojnych okresu II wojny światowej, znacznie podniosły rangę czasopisma jako źródła. Niniejsza publikacja jest pierwszą próbą opracowania monograficznego jednego z ponad dziesięciu czasopism, które ukazywały się w okresie międzywojennym na obszarze obecnego województwa białkopodlaskiego. Zawartość „Głosu Społecznego” w niewielkim stopniu była źródłem dla ogólnych opracowań historycznych, stąd dotychczasowe nieliczne publikacje o regionie bądź nie uwzględniają, bądź uwzględniają w niewielkim stopniu problematykę poruszaną na łamach tego czasopisma.

Regionalna prasa powiatowa okresu międzywojennego stanowiła specyficzną grupę czasopism funkcjonujących w ówczesnej rzeczywistości. Czasopisma te, ukazujące się w większości w niewielkich miejscowościach, częstokroć borykające się z trudnościami finansowymi i organizacyjnymi, były poważnie narażone na wpływy i naciski lokalnych władz państwowych. Daje się to wyraźnie zauważyć na początku lat trzydziestych, kiedy wiele tego rodzaju wydawnictw prasowych — wcześniej niezależnych — przeszło na pozycję prorządowe, zaś nowo powstające były z reguły takimi, które popierały istniejący wówczas system społeczno-polityczny państwa. Takim właśnie czasopismem był „Głos Społeczny” — organ stowarzyszeń społecznych powiatu białskiego — założony w 1933 r. Przystępując do badania tego rodzaju czasopisma niezbędne jest postawienie trzech zasadniczych pytań:

1. W jakim stopniu organ ten wyrażał dążenia organizacji prorządowych?

2. Jak zmieniał się stanowisko czasopisma wobec wydarzeń społecznych i politycznych w latach jego ukazywania się?

3. W jakim stopniu regionalny organ prasowy odzwierciedlał dążenia i poglądy miejscowego społeczeństwa?

Odpowiedzi na te pytania tkwią w treściach, jakie były zawarte na szpaltach czasopisma, nie tylko w dużych artykułach i materiałach, ale również w tekstach informacyjno-ogłoszeniowych i krótkich felietonach. Wymagało to prześledzenia wszystkich roczników i numerów czasopisma oraz przeanalizowania wszystkich zagadnień poruszanych w każdym numerze i wychwycenie tych, które były istotne dla ówczesnej rzeczywistości, które ujawniłyby stanowisko czasopisma wobec wydarzeń i problemów.

Głównym trzonem monografii są Rozdziały II, III i IV, w których omówiono kolejno: oblicze polityczne „Głosu Społecznego”, stanowisko czasopisma wobec lokalnych zagadnień społecznych i ekonomiczno-gospodarczych, stanowisko czasopisma wobec regionalnych problemów oświaty i kultury. Trzy zasadnicze pytania postawione wcześniej, skłaniające do uchwycenia zmian zachodzących w treści czasopisma, zmusiły do zastosowania w obrębie poszczególnych zagadnień układu chronologicznego. Było to niezbędne chociażby z powodu zmiany wydawcy, która nastąpiła na początku 1937 r. Przejęcie czasopisma przez Oddział Powiatowy Związku Nauczycielstwa Polskiego, w okresie jego radykalizacji po 1936 r., pozwalało przypuszczać, że w czasopiśmie następowały pewne zmiany w treści i w sposobie ujmowania niektórych zagadnień. Uzupełnieniem zasadniczego trzonu monografii jest rozdział I — *Powstanie czasopisma, jego funkcjonowanie i warunki działania*, który obejmuje głównie zagadnienia administracyjno-organizacyjne związane z funkcjonowaniem czasopisma oraz określa zasięg i zakres oddziaływania czasopisma.

Podstawę źródłową niniejszej pracy stanowiły — obok samego pisma — opracowania z zakresu historii Białej Podlaskiej i okolic, źródła dotyczące powstania i funkcjonowania czasopisma oraz poszczególnych dziedzin omawianych na łamach „Głosu Społecznego”. Najwięcej trudności sprawiło zebranie materiału do dwóch pierwszych grup. Jest wprawdzie kilka publikacji dotyczących przeszłości Białej Podlaskiej i regionu, jak chociażby opracowania

Jerzego Sroki i Feliksa Czeranowskiego, jednak tematyka międzywojenna traktowana jest w nich dosyć pobieżnie. Główną uwagę w tych publikacjach skoncentrowano na działalności organizacji lewicowych, zaś zagadnienia związane z życiem organizacji młodzieżowych, z problematyką społeczno-gospodarczą, działalnością administracji i samorządu czy z oświatą i kulturą są niemal całkowicie pominięte. Potrzeba ukazania lokalnego tła dla problemów zawartych w czasopiśmie stworzyła więc konieczność sięgnięcia do cennego dzieła Bolesława Górniego — Monografia powiatu bialskiego — wydanego w 1939 r.

Znaczne trudności wystąpiły przy zbieraniu materiałów i źródeł dotyczących powstania i funkcjonowania „Głosu Społecznego”. Okazało się, że zbiory Wojewódzkiego Archiwum Państwowego w Lublinie posiadają niewiele informacji źródłowych o czasopiśmie. Nie było ono konfiskowane i Wydział Społeczno-Polityczny Urzędu Wojewódzkiego zgromadził niewielką liczbę informacji dotyczących powstania czasopisma oraz zachodzących zmian redakcyjnych. Nieznane są losy archiwum redakcyjnego. Według informacji uzyskanych od byłego redaktora naczelnego — Stanisława Duńskiego — wiele opasłych teczek przejął w połowie 1939 r. Tadeusz Karpiński. Najbogatszym źródłem informacji było samo czasopismo, które zamieszczało wielokrotnie informacje o zmianach redakcyjnych, a od czasu do czasu publikowało artykuły programowe czy podsumowujące działalność czasopisma.

W większości były to jednak suche fakty, nie zawsze oddające we właściwy sposób specyfikę występujących spraw, związanych zarówno z funkcjonowaniem czasopisma jak i poruszaną na jego łamach problematyką. Istotne uzupełnienie stanowiły relacje uzyskane od byłych redaktorów „Głosu Społecznego” — Jana Makaruka i Stanisława Duńskiego.

Rozdział I Powstanie czasopisma, jego funkcjonowanie i warunki działania.

W okresie, w którym powstał i funkcjonował „Głos Społeczny”, nie następowały w zasadzie jakieś ważniejsze czy wyraźniejsze przeobrażenia historyczne. Lata wyznaczające istnienie czasopisma były okresem rządów sanacji, ograniczania działalności postępowych sił społecznych w Polsce. Istotną rolę w walce z opozycją odegrało ustawodawstwo polskie lat trzydziestych, które zmierzało do ograniczenia możliwości oddziaływania prasy przeciwnej sanacji. Od lutego 1930 r., kiedy przestało obowiązywać prawo prasowe z 10 maja 1927 r., aż do listopada 1938 r., kiedy został wydany nowy dekret prasowy, władze państwowe sprawowały nadzór nad prasą przy pomocy starych, w przeważającej części zaborczych przepisów prawa prasowego¹⁾. Walka prasy lewicowej z dyktaturą sanacyjną, pojawienie się prasy propagującej hasła frontu ludowego, powodowały uelastycznienie form represji prasowych, co dawało się przeprowadzić drogą odpowiedniego instruowania władz nadzorujących prasę i odpowiedniej interpretacji obowiązujących przepisów. Przykładami takiego nadzoru, na podstawie systematycznie nadsyłanych instrukcji z Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, była realizacja porozumienia prasowego polsko-niemieckiego z 24 lutego 1934 r.²⁾ oraz zakaz publikacji przez prasę obszernych sprawozdań z procesów członków Komunistycznej Partii Polski³⁾. Oprócz ograniczeń wolności prasy w Polsce międzywojennej również wiele innych czynników wpływało na zasięg, zakres i możliwości oddziaływania czasopisma. Znaczny odsetek analfabetów, niski stopień urbanizacji, niewielkie możliwości nabywcze ludności miejs-

kiej, znikome zaś mieszkańców wsi, nieliczna warstwa wykształcona, słabo i nierównomiernie rozwinięta sieć komunikacyjna i pocztowa — takie były realne warunki, w których egzystowała prowincjonalna prasa polska. Podkreślenia wymaga również fakt występowania zjawiska wysokiej podatności prasy Lubelszczyzny na tendencje kryzysowe. W okresie międzywojennym ośmiokrotnie powtórzyły się regresy lub stagnacje w stanie liczbowym wydawnictw prasowych⁴⁾.

1. Powiat Białsko Podlaski w latach 1918—1939

Wśród czynników zewnętrznych oddziałujących i wpływających na charakter prowincjonalnego periodyku duże znaczenie miały te, które wynikały ze specyficznych warunków regionalnych. Uzasadnionym więc wydaje się krótkie przynajmniej przedstawienie sytuacji społeczno-gospodarczej powiatu Biała Podlaska w przededniu powstania pisma oraz w okresie jego funkcjonowania.

Powiat Bialski, ostatecznie ukształtowany terytorialnie 1 kwietnia 1932 r. (po likwidacji powiatu konstantynowskiego), był drugim co do wielkości powiatem na terenie województwa lubelskiego obejmując 2123 km². Liczba 116226 mieszkańców (grudzień 1931), dawała przeciętne zaludnienie w wysokości 55 mieszkańców na 1 km², co stawiało powiat w rzędzie najrzadziej zaludnionych powiatów województwa lubelskiego. Znaczny ubytek ludności podczas I wojny światowej był stopniowo uzupełniany powrotem repatriantów oraz osadnictwem kolonistów nabywających tu działki z parceli rządowych lub prywatnych. W latach 1919—1938 powstało 1417 nowych gospodarstw z takich parcelacji, które w 75% przejęli przybysze spoza terenu powiatu — głównie Mazowsza i Sandomierskiego⁵⁾. Większość mieszkańców stanowiła ludność wiejska, gdyż na 127500 mieszkańców w 1938 r. liczba ludności wiejskiej wynosiła 97600, czyli ok. 76%. Według danych Głównego Urzędu Statystycznego w 1931 r. struktura zatrudnienia ludności przedstawiała się następująco: rolnictwo 70,4%, przemysł 14,1%, handel 4,6%, komunikacja i transport 2,1%, pozostałe 8,8%.

Pod względem narodowościowym powiat bialski należał do powiatów mieszanych, ze zdecydowaną przewagą ludności polskiej.

XVI
—
Mic